

Kethanes kidime gindura anda raporto Čačimos (pravo) pe dejake šibako sičarimos ande nacionalikane minoritetonge šiba ande školake berša 7-9

E sičarde (e glati) anda nacionalikane minoriteta si len čačimos pa sičarimos pe dejaki šib. Tista važnoj te del pes lenge kado šajimos ke te zoraren o identiteto thaj e šibako žanglimos. Ke te aljaren penge čačimata tista važnoj le sičardenge o informacie thaj e sičarimaske forme. E Školaki inspekcija ande anglune rodľjarimata dikhlas kaj e šerutne rajimata či dine dosta thaj laše informacije karing le sičarde thaj lenge dada pa e čačimata (pravura) pa sičarimos pe dejaki šib. Vi došarde le škole ke či keren jek laši buči ke te den šajimos thaj te planirin o sičarimos. Paše kadalesa le anglune rodľjarimata sikaven ke trebula tista majbut sičara (učitelja) kaj sičaren pe nacionalna minoritetikane šiba.¹ I Europarâdet del kritika karing le Švedosko sičarimasko sistemo pa le sičardenge phage čačimata pa dejake šibako sičarimos kaj si anda nacionalna minoriteta.

Numaj le palune berša parudilas o zakono ke te vušarel e situacia.² Le sičarde anda nacionalna minoriteta katar 1 juli 2015 si le majbare čačimata pa sičarimos pe dejaki šib, numaj inke pra cera si le sičarde kaj len kasavo sičarimos ande fundavne škole.³

E Školaki inspekcija dikhel o riziko ke le glati šaj hasaren o sičarimos pe nacionalno minoritetoski šib thaj kodo sičarimos kaj den najle jek vučo kvaliteto. Kana le sičarde anda nacionalna minoritetonge šiba naj len o sičarimos pe dejaki šib kodo šaj te del jek negativno efekto pa lengo identiteto, lengo personalno aljarimos thaj vi pa lengo školako anglunimos. Kadal si le uni kethane kidime punktura kaj lenpe opre.

Pa soste e Školaki inspekcija kerdas o rodľjarimos?

E Školaki inspekcija kerdas jekh rodľjarimos te dikhel ke del pes la dejake šibako sičarimos karing kadal panž nacionalna minoritetoske šiba ande školake berša 7-9 vaj niči. Phanglo kadalesa si vi uni pušimata pa hasna anda sičarimos dural (fjärrundervisning) ando sičarimos la dejake šibako karing le nacionalna minoriteta.

Ando rodľjarimos aven andre le 25 šerutne rajimata (huvudmän) sar le komunalna sakade vi e privatna. Svako šerutno rajimo si les maj cera jek škola savi del o sičarimos ande školake berša 7–9. Sa kethanes ando rodľjarimos andre avile 50 fundavna škole.

¹ SOU (2017:91). *E nacionalna minoritetonge šiba ande škola – maj bare šajimata le sičarimaske thaj pe revitalizacia.* s. 457 ff.

² O zakono pa nacionalna minoriteta thaj le minoritetonge šiba (2009:724). Parudimata ando školako zakono (2010:800). E šibako zakono (2009:600).

³ SOU (2017:91).

So ažukerel pes?

Katar le šerutne rajimata ažukerel pes te den šajimos ando sičarimos pe dejaki šib e nacionalno minoritetonge šibenge le sičardenge kaj si le kasavo čačimos.⁴ Jek kotor anda kado si te den e informacia le sičardenge thaj lenge dadenge, dejange kaj sile kado čačimos.⁵ Jek šerutno rajimo musaj te del šajimos pa dejake šibako sičarimos pa jek nacionalno minoritetoski šib numaj kana šaj arakhel jek seriozno sičari (učiteljo). Naj musaj te aven uni sičarde ke te del pes varikaske jek kasavo sičarimos. No ande aver šiba musaj te avel uni sičarde.⁶ O šerutno la školako, o rektoro, anel decizija kas šaj te avel dejake šibako sičarimos.⁷ O rektoro šaj del kadi buči jek kaver ženeske kon šaj anel kasavi decizija kas si laši edukacija kadal bučake.⁸ Kana naj jek legitimirime vaj eduquime sičari vaj kana naj dosta sičarde le šerutne rajimata daštín te len jek sičarimos dural (fjärrundervisning).⁹ Jek kasavo sičarimos dural žal perdal e informacijaki thaj komunikacijaki tehnika kaj o sičari thaj o sičardo naj pa jek than numaj si kothe anda sa jekh vrama.¹⁰ Ande dural sičarimasko momento kothe si vi jek ažutori ande jek than le sičardesa.¹¹

I maj važno dikhlarimaski djela

Le maj but šerutne rajimata či den dosta informacija pa nacionalno minoritetoske šiba

La Školake inspeciako dikhljarimos sikavel ke le šerutne rajimata na denas kači but šajimos pa dejake šibako sičarimos pe nacionalno minoritetonge šiba sar so trebula. O problemo si phanglo kadalesa ke le šerutne rajimata či den laši informacia le sičardenge thaj lenge dadenge pa čačimos kaj si le ande dejake šibako sičarimos pe nacionalno minoritetonge šiba thaj e informacia pa kado će sičarimasko šajimos si len.

O maj baro kotor ando rodjarimos sikavel ke naj dosta vaj naj čisoski informacia pa maj bare čačimata karing le panž nacionalno minoritetonge šiba. Butivar le šerutne rajimata den došali informacia pa kadal pravura.

Paše kadalesa le šerutne rajimata či informisarde le sičarden thaj lenge daden pa šajimos te alon e dajake šibako sičarimos ande nacionalno minoritetenge šiba sar jek anda alomimaske šiba.

Anda kado ke či del pes dosta informacija le sičardenge kaj si len intereso thaj trebujpe šaj hasaren o sičarimos ande pengi minoritetoski šib.

Kana sas planirime o sičarimos dural le ažutora nas po than

Ando rodjarimasko kotor dišol ke katar e 25 šerutne rajimata numaj 7 planirin o sičarimos ande uni nacionalno minoritetoski šib perdal o sičarimos dural. Karing kadal 7 šerutne rajimata e školaki inspekcija arakhlas diferentna doša phangle vorta le lašarimasa pa sičarimos dural.

⁴ 10 kap. 7§ školako zakono thaj 5 kap. 10 § skolförordningen

⁵ Lgr 11, 1 Školako fundavno gindoj thaj buti kerimos, o kotor Čačimata thaj ažukerimos

⁶ 5 kap. 10 § e školaki juridikani decizija

⁷ 5 kap. 7 § e školaki juridikani decizija

⁸ 2 kap. 10 § školako zakono

⁹ 5a kap. 3 § e školaki juridikani decizija

¹⁰ 1 kap. 3 § školako zakono

¹¹ 5a kap. 4 § e školaki juridikani decizija

Ando svako sičarimos nas či jek vaj sas numaj uni ažutora ande lokalura kana le sičarde sičonas dural. Majbut sar dopaš le šerutne rajimatange sičarde nas ande škola kana line o sičarimos dural, ko than kadalesko von sas khere. Si jek primer kaj o sičarimos či inkerdas pes ande vorta dino časos so si jek ažukerimos ando dural sičarimos. Jek kaver primer si ke le dural sičarimaski tehnika nas ande laši funkcija kaj o sičardo thaj o dural sičarimasko sičatori či daštinas te dikhen pes ando sičarimasko časos.

Kadal efa primerura kaj e ažutora nas pa sičarimasko than sikavel jek baro riziko pa čoro kvaliteto ando dejake šibako sičarimos pa nacionalno minoritetonge šiba kana si o sičarimos dural.

Kado rodjarimasko kotor sikavelas ke;

Kana si mangin le šerutne rajimata lašaren e dejakešibako sičarimos pe nacionalno minoritetonge šiba

Katar le 25 šerutne rajimata kaj sas andre ando rodjarimos maj but mothonas ke šoxa či phenenas na čijek sičardeske pa dejake šibako sičarimos ande či jek katar kadal panž nacionalikane minoritetonge šiba. Numaj duj šerutne rajimata purinas avri ke kado sas, kadaleske ke naštisardes te arakhen jek seriozno sičari.

Maškar kadal šerutne rajimata ke si andre ando rodjarimos maj but sičarde ginaven finladikane. Na but sičarde len kotor ande dejake šibako sičarimos pa jiddisch thaj meänkieli.

But anda kadal dejake šibake sičara kaj sičaren si legitimirime sičara vaj hurdeškolake sičara. Naj kade but legitimirime sičara ande kadal šib kaj sičaren. Kana le sičara naj legitimirime vaj čačikane te sičaren si len numaj varisavi pedagogikani edukacia. Le uni šerutne rajimata šajisarde te sikaven ke aktivno rodenas le dejake šibake sičaren ande kadal nacionalikane minoritetonge šiba thaj ke denas penge bilegitimirime sičarenges le diferentne interna edukacije.

Majbutvar le sičarde si len 60 minuci sičarimos pa jek kurko. Si kasave primerura kaj le sičarde len majbut vaj majcera sičarimaski vrama, o majškurto si 45 minuci ando kurko.

E rodjarimasa nas o gindo te del pes krisi pa kvaliteto ando šajimos. O dikhljarimos sikavel ke maj but šerutne rajimata keren buči ke te planirin o sičarimos pala mangimos le sičardengo thaj ke aktivno keren buči te sigurin le sičarengo kompetenso. O rodjarimos naj but buflo, numaj e Školaki inspekcija dikhel ke o rezultato si majfeder sar o paluno ande kado buti kerimos.